

Bir değerlendirme

TÜRKİYE ATLASI

Dr. Özer SOYSAL

Yayınlanışı üzerinden hayli zaman geçmekle beraber şu iki sebep bizi eserle ilgilenmeye sevketti:

a) Atlas'ı, coğrafi müracaat kaynaklarının değerlendirilmesinde uygulanan kriterler yardımıyla eleştirmek. Bizde tanıtma ve kritik işi, daha çok amatörce çalışmalar halinde kalmış, ekseriya da, kendini aşırıktan kurtaramamıştır. Müracaat kaynaklarını, şüphesiz ki, diğer eserlerden daha farklı bir anlayış ve metod çerçevesi içinde ele almak zorunu vardır. Çünkü bu tip kitaplar incelenirken, eğer elde özel bazı değer ölçüleri yoksa, eleştirme kolaylıkla anlamını kaybedebilir.

b) Tesbit edebildiğimize göre, çıkışından bu yana Türkiye Atlası üzerine iki tanıtma yazısı ile bir kritik yayınlanmış bulunuyor. Tanıtma yazıları eser hakkında tabiatıyla ancak genel bir fikir verecek mahiyettedir.¹ Bu konudaki tek ve ciddi çalışma olarak niteleyebileceğimiz kritik ise İngilizce olarak kaleme alınmıştır.² Şu hale göre Türkiye Atlası, yukarıda belirtmeye çalıştığımız değer-

lendirme kavramı itibarıyla, ondan yararlanma durumunda olan büyük bir kitle (halk, öğrenci ve kütüphaneciler) için henüz bir meçhul olarak durmaktadır.

I. ATLAS'ın tümü itibarıyla gösterdiği nitelikler.

A. Şümul ve Gaye:

Atlas, Türkiye'nin Topoğrafya (akarsu havzaları ve göller, irtifa kuşakları, jeolojik özellikler...), İklim, Vejetasyon (bitki örtüsü, ...), Hidroloji (sath suları, akıntılar, tuzluluk dereceleri, su sıcaklığı, ...), Nüfus (nüfusun dağılışı, meslek ve yaş gruplarına bölünüş, kırsal ve şehir nüfusu, azınlıklar, ...), Ziraat (ekili ve dikili topraklar, zirai üretim, hayvanların dağılışı, ...), Endüstri (madenler, sinai üretim, ...). Ticaret ve Ulaştırma (ihracat-ithalat, başlıca ihraç malları, demir ve denizyolları trafiği) sı ile İdarî (idarî taksimat, illerin alan ve nüfusları) yapısını yansıtan 77 harita ve 18 diyagramı ihtiva eder. Tarihî haritalar Atlas'ın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşıldığı gibi, eser, hem harita hem de atlas olarak içinde topladığı diğer unsurlar bakımından, memleketin coğrafi, ekonomik ve, kısmen, idarî özelliklerini eleştiren bir kaynak durumundadır.

B. Yayın Tarihi:

Teknik ve mali güçlükler yüzünden basımı zaman zaman aksayan Atlas, hayli uzun bir devrenin ürünü olmuştur. Gerçekten, orijinali 1954'te tamamlandığı ve aynı yıl içinde basıma geçilmiş olduğu

1 Bilgin, Turgut. «Türkiye Atlas'ı. Atlas of Turkey,» İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi VI (12, 1961), 192-196. ss.; Sözer, A. Necdet, «Türkiye Atlası. Atlas of Turkey,» Kitap Belleten (9-10-11, 1961), 13. s.

2 Göttingen, W Hütteroth. Thoughts Concerning The «Atlas of Turkey,» Türk Coğrafya Dergisi XVII/XIX (22-23, 1963-1964), 241-244. ss.

halde için ancak 1961 de sonuçlandırılabilmesi, bunun ifadesidir.

C. İndeksler:

Atlas, ne eserin tümünü ne de münferit bölümleri kapsayan indekslere sahiptir. Bu mühim eksik, yer, bölge yahut diğer coğrafi unsurların tesbitini hayli zaman alan bir iş haline getirir. Bununla beraber mesele, şüphesiz, bir indeksin mevcudiyeti ile de çözümlenmiş olmaz. Bir anahtar durumunda olan indeksin metinle olan bağlantısı, mahallin enlem ve boyları ile isimlerin okunuşunu verip vermediği, haritada tesbiti istenen yere araştırmayı ne şekilde sevkettiği hususu da önem taşır. Bütün bunlar dikkate alınursa Atlas bugünkü şekli ile tamamlanmış olmaktan uzaktır.

D. Bibliyografik ve Tamamlayıcı Nitelikteki Diğer Faktörler:

Konusu ne olursa olsun, mahiyetleri ve yerlik yönünden, bu tip çalışmaların sıhhatli bir bibliyografya ile teşhizi kaçınılmaz bir zorundur inancındayız.

Ünsöz, eserin meydana getirilişinde başvurulan kaynakları saymakla beraber bunların künyelerinin tesbit ve düzen tarzı, bibliyografya tekniği bakımından hatalıdır. Buna karşılık, metinde bazı tamamlayıcı unsurlara yer verilmiş bulunuyor. Meselâ, Türkiye'nin ticarî, zirai, endüstriyel, jeolojik ve sair sahalardaki durumu diyagramlar vasıtasıyla açıklanmak yoluna gidilmiştir ki bu ek malzeme eserin kullanışlılığını artırma yönünden faydalı olmuştur.

II. HARİTALAR:

A. Hazırlayanlar:

Türkiye Atlası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyelerinden Ord. Prof. Ali Tanoğlu, Prof. Dr. Sırrı Erinç ve Doç. Dr. Erol Tümerekin'in müştereken ortaya koydukları bir çalışmadır. Bu husus, eseri otorite yönünden değerlendirmede temel ölçü olarak alınmak gerekir.

B. Tarih:

Atlas'taki haritaların bir kısmında ait oldukları yılı gösterir kayıt yoktur. Eserin orijinali 1954 te basıma verildiğine göre bunların daha önceki tarihleri taşıması gerektiği anlaşılıyor. Bu, haritalar bahsinde dikkati çeken önemli bir eksik olarak zikredilebilir. Bazı haritaların tarihi ise hayli eskidir. Nitekim, nüfus dağılışı 1935, azınlıkların genel nüfusa oranı 1945, nüfus sıklığı 1938, ziraî istihsal ortalamaları 1950-1952, hayvan dağılışı 1945-1950, ihracat-ithalât diyagramları 1950-1952 deki durumu belirtir.

C. Engebe (relief) lerin Belirtilmesinde

İzlenen Metod:

Türkiye Atlası'nda, bu iş için uygulanan eş yükseklik eğrileri, tarama, rakımlı plân, renk, gölgeleme vs. gibi metodlardan ilki seçilmiş, engebeler eş yükseklik eğrileri yoluyla ve renklerle kademelendirme yapılarak gösterilmiştir. Mühim engebeler, ayrıca, rakamlar da taşır.

D. Renk:

Haritalara hâkim renkler, zaman zaman, harf ve rakamların okunuşunu güçleştiren bir koyuluk kazanmasına rağmen, çoklukla ölçülü ve gereken yerlerde lüzumu kadar çeşitlidir. Bunun dışında, her rengin karşıladığı değer ve kavramları veren anahtarlar mevcuttur.

E. Ölçek:

Haritaların oldukça büyük bir kısmında ölçek belirtilmemiştir. Diğerlerinde birim, 1: 800.000 ile 1: 2.500.000 arasında değişir.

F. Harfleme ve Diğer Ayrıntılar:

Harita ve diyagramlarda kolaylıkla okunabilir karakterde harfler kullanılmış; sınır, yol, nehir, tarihi harabe, bataklık, deniz feneri gibi unsurlar ise özel işaretler vasıtasıyla daha belirli hale gelmiştir.

G. İsimlerin Veriliş Şekli:

Atlas'taki başlık ve açıklamalar iki dildir. Hemen her pafta veya bölümde, işlenen konuyla ilgili açıklamalara İngilizce karşılıkları da eklendiğinden kaynaktan daha geniş bir çevrenin yararlanması mümkün olacaktır.

H. Otorite:

Türkiye Atlası, her şeyden önce, coğrafi müracaat kaynakları yönünden yetersiz olan ilmi literatürümüzü geliştirmede atılmış bir adım olarak değerlendirilmek gerekir. Eser, kapsam ve nitelikleri itibarıyla daha mükemmeli meydana getirilmeye kadar, bu alanda beliren ihtiyaçları cevaplamada sık sık başvurulacak bir müracaat kaynağı durumundadır. Atlas hazırlamaın güçlüğü ve özellikle memleketimizin teknik bakımdan böyle bir teşebbüsün gerektirdiği imkânlarla ne derece sahip bulunduğu düşünülürse, eserin önemi biraz daha aydınlığa çıkar.

Atlas'ı karakterize eden hususlardan birisi, yapısında yer alan materyalin gösterdiği çeşitlilik, bir başka deyişle, kullanılan kaynakların menşei yönünden karma nitelikte oluşudur. Aynı şey, harita yahut diyagramların kapsadığı «devre-zaman» için de söylenebilir. Menşei itibarıyla, eserde, orijinal harita ve diyagramların yanısıra, yerli ve yabancı kaynaklara dayanılarak meydana getirilmiş ya da bütünüyle bu kaynaklardan alınmış olanlar da mevcuttur. Nitekim Ünsöz'de ifade edildiğine göre, topoğrafya haritalarının temelini Harita Genel Müdürlüğü'nün 1:800.000 ölçekli Türkiye Haritası teşkil etmiş; akarsu havza ve profillerinde, bazı değişikliklerle, Akyol esas tutulmuştur. Jeoloji Haritası, Maden Teşkil ve Arama Enstitüsü'nündür. Elektrifikasyon Haritası Elektrik İşleri Etüd İdaresi; İklim harita-

ları Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Beşeri-İktisadi Harita ve diyagramlara İstatistik Genel Müdürlüğü yayımlarına dayanılarak hazırlanmıştır. Buna karşılık, jeolojik kesitler (M. Blumenthal), bitki topluluğu, bitki profilleri ve nüfus yoğunluğu (H. Louis); denizlerdeki suhnet dağılışı ve akıntılarla ilgili olanların (Ph. Ulyott, A. Merz ve Rus kaynakları) yabancı yayınlardan aynen aktarıldığı kaydediliyor. Bunların dışında kalan harita ve diyagramlar Atlas'ı hazırlayanlar tarafından meydana getirilmiş orijinal çalışmalardır.

Bu münasabette haritaların «konu» ya göre dağılışı şekli üzerinde de kısaca durmak isteriz. Mevcut 77 haritanın yarısı iklim şartlarına ayrılmış bulunuyor (41 harita, 3 diyagram). Sebep ne olursa olsun, bu durumda, diğer konuların gerektiği ölçüde ele alınıp alınmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Eserin yeni edisyonlarında ölçekler daha uygun birimlerde tutulur yahut eksik kaldığı görülen noktalar tamamlanırken (Ulaştırma Haritası'nda karayolları tarafının tesbiti gibi) bu husus üzerinde de durulacağı umulur.

I. Güvenilirlik

Türkiye Atlası, teferruatta bazı hata ve eksiklikler gösterir. Meselâ, 86 numaralı «İdari Türkiye» haritasında Nevşehir İli'ne bağlı Kozaklı Kazası Kırşehir İli sınırları içinde gösterilmiş; öte yandan, haritada mevcut Kırşehir İli, hemen altta yer alan 87 numaralı diyagrama dahil edilmemiştir. Bunun yanısıra, Nevşehir'e bağlı Kaymaklı Kasabası «Eneği» olarak verilmektedir. Bu konuda daha sıhhatli bir sonuca varabilmek için iyi bilinen bölgelerin dikkatle gözden geçirilmesi yerinde olur.

Eser, bütün eksikliklerine rağmen, Türkçe coğrafi müracaat eserleri ve ilim literatürüne yapılmış büyük bir katkıdır.